

המכון
לחירות ואחריות

בית ספר לאודר
לממשל, דיפלומטיה
ואסטרטגיה

אוניברסיטת
רייכמן

התפיסות הפוליטיות של הציבור החרדי: משמעויות לדמוקרטיה הישראלית

סיכום השולחן העגול

שבינס המכון לחירות ואחריות, 7/2024

הרצליה | יולי 2024

המכון
לחירות ואחריות

בית ספר לאודר
לממשל, דיפלומטיה
ואסטרטגיה

אוניברסיטת
רייכמן

המכון לחירות ואחריות

המכון לחירות ואחריות הוא חממת מחקר לפוליטיקה ישראלית. המכון פועל לחיזוק הערכים, המוסדות, והתהליכים הנחוצים להבטחת קיומה של דמוקרטיה ליברלית בישראל ברוח ערכי היסוד המעוגנים בהכרזת העצמאות ובדגש על כיבוד זכויות האדם ושלטון החוק. יעדי המכון מושגים באמצעות קידום המחקר וההוראה והשפעה על סדר היום הפוליטי ועל השיח הציבורי בישראל.

פרטי ההתקשרות:

אוניברסיטת רייכמן, האוניברסיטה 8 הרצליה, 4610101

טלפון: 09-9527230

דוא"ל: libres@runi.ac.il

אתר: www.runi.ac.il/libres

התפיסות הפוליטיות של הציבור החרדי: משמעויות לדמוקרטיה הישראלית

סיכום השולחן העגול שכינס המכון לחירות ואחריות, 7/2024

הקהילה החרדית היא מגזר ייחודי ומורכב בחברה הישראלית. היחסים בין הציבור החרדי למדינת ישראל ומוסדותיה היוו מאז ומתמיד מקור למתחים ועימותים, ובשנים האחרונות עולה ביתר שאת שאלת השתלבותם של החרדים במדינה, ובפרט סוגיית שירותם בצה"ל.

באוגוסט-ספטמבר 2023 המכון לחירות ואחריות ומכון אהרן ערכו סקר דעת קהל מקיף בקרב הציבור החרדי. מטרת הסקר הייתה לבחון את התפיסות הפוליטיות והדמוקרטיות של החרדים – ובאיזו מידה הן נבדלות מתפיסות שאר הציבור. סקר נרחב זה נערך טרם פרוץ המלחמה בעזה באוקטובר 2023. סקר המשך, אשר נועד לבחון את השפעת המלחמה על עמדות החרדים, התקיים בינואר-פברואר 2024.

כדי לדון בממצאי הסקרים ובמשמעויותיהם לדמוקרטיה בישראל, המכון לחירות ואחריות כינס שולחן עגול ביום 8/7/2024, בהנחייתו של ד"ר חיים וייצמן. בדיון נכחו המשתתפים הבאים:

מר דודי דרור, מנכ"ל אסקריא – חברת מחקר למגזר החרדי

ד"ר אליעזר היון, חוקר במכון ירושלים למחקרי מדיניות

מר אבי וידרמן, מנכ"ל קרן תתי"א

הרב בצלאל כהן, איש חינוך ויזם חברתי חרדי, פועל להקמת ישיבת הסדר חרדית

ד"ר גלעד מלאך, עמית מחקר במכון הישראלי לדמוקרטיה

הרב מנחם נאבת, כותב ומלמד תורה, מחשבת היהדות ופילוסופיה; חוקר ב"אספקלריה" – מכון חכמת התורה

גב' פנינה פויפר, מנכ"לית "הציבור החרדי ממלכתי"

גב' טלי פרקש, עיתונאית חרדית, דוקטורנטית באוניברסיטת בר אילן

מר שמואל רוזנר, עמית בכיר ב**מכון למדיניות העם היהודי**, עורך אתר "המדד"

מר בצלאל שטאובר, יועץ אסטרטגי

הרב נתנאל שרון, רב קהילת "מקדש שלמה" בירושלים, מייסד שותף וראש ענף קהילה ורבנים במיזם המוגנות "בשבילם"

את הדיון פתחה ד"ר אסתי ריזר-אינדורסקי, פוסט דוקטורנטית במכון לחירות ואחריות, אשר חלקה את רשמיה וחוויותיה האישיות מהחיים וההתבגרות בחברה החרדית. ד"ר ריזר-אינדורסקי ציינה במיוחד את היעדר לימודי האזרחות כבעיה מרכזית בחברה החרדית, אשר מקשה על השתלבותה בחברה הישראלית כולה. עוד הדגישה את תפקידה ההיסטורי של המדינה כמי שהבנתה את יצירתה ומעמדה של הקהילה החרדית – חברה אשר למרות רבגוניותה נתפסת על ידי המדינה והציבור הישראלי כמקשה אחת. עוד ציינה החוקרת כי למרות שינויים שעברו על החברה החרדית לאורך השנים, התפיסות והעמדות של הציבור החרדי לא השתנו באופן משמעותי. עקרון היסוד של החברה החרדית הוא היבדלות; גם אם נראים ניצנים של השתתפות ושילוב בחברה הישראלית, למשל התעוררות רגשות לאומיים, אזי הם למראית עין בלבד. הפתרון, לדברי החוקרת, הוא שילוב משמעותי יותר של החרדים בחברה הישראלית, שיכול לחזק תפיסות פרקטיות בקרב החרדים. שמירת הדמוקרטיה הישראלית מחייבת התייחסות ומתן מענה לצרכי הציבור החרדי.

ד"ר שחף זמיר, חוקר בכיר במכון לחירות ואחריות, הציג את ממצאי הסקרים שנערכו במכון בשיתוף חברת אסקריא. הסקר הראשון, אשר התקיים, באוגוסט-ספטמבר 2023, כלל 1135 חרדים ושילב מדגם אינטרנטי וטלפוני כדי להגיע לחלקים שמרניים באוכלוסייה החרדית שאין להם גישה לאינטרנט. המדגם נלקח משכבות שונות באוכלוסייה החרדית ושאל לייצוגיות של נשים ושל גברים, לא רק בקרב הזרמים המקובלים והידועים - ליטאי, חסידי, ספרדי ואחר - אלא גם על ציר המודרניות-שמרנות.

סקר ההמשך נערך באופן טלפוני בינואר-פברואר 2024, בעיצומה של המלחמה בעזה, בקרב 452 משיבים חרדים.

להלן עיקרי הממצאים שהוצגו:

שותפות בחברה הישראלית

- רוב של 63% מהחרדים חשים גאווה במדינה ושייכות למדינה. חסידים וליטאים חשים פחות גאווה ושייכות מספרדים וחב"דניקים. חרדים שמרנים חשים פחות גאווה ושייכות מחרדים מודרניים.
- 65% מהחרדים חשים שגברים חרדים אינם צריכים לתרום למדינה בדרך נוספת מלבד לימוד תורה.

תפיסות לגבי הדמוקרטיה

- רוב החרדים – 72% – מצהירים כי חשוב להם לחיות במדינה עם שלטון דמוקרטי.
- רוב החרדים רואים את הדמוקרטיה כמימוש של שלטון העם ושלטון הרוב. חלקם הגדול רואה בדמוקרטיה השתקפות של ערך השוויון וזכויות שונות, לרבות חופש הביטוי וחופש הדת. עם זאת, עבור חרדים רבים הדמוקרטיה כוללת היבטים אחרים, כמו ריסון בג"ץ וריסון מערכת המשפט. חלק קטן מחרדים מזהים את הדמוקרטיה עם מימוש ערכי התורה והמסורת היהודית.
- מרבית החרדים רואים את השמירה על זכויות מיעוט, בחירות חופשיות, חופש ביטוי, שוויון זכויות, חופש דת, הבטחת קיום בכבוד, ותקשורת ביקורתית כמרכיבים חיוניים בדמוקרטיה. לעומת זאת, 54% מהחרדים סבורים שיכולת בית המשפט לקבוע שהממשלה פועלת בניגוד לחוק איננה חיונית לדמוקרטיה.
- 87% מהחרדים סבורים שלגברים לא צריכות להיות יותר זכויות מנשים. רק 46-48% תומכים בשילוב נשים בקבלת החלטות בנושאי חינוך, כלכלה וחברה, ורק 21-26% מצדדים בשילוב נשים בנושאי דת ומדינה וחופש וביטחון.
- 60% מהחרדים תומכים במתן זכויות יתר ליהודים ביחס לאזרחים לא יהודים.

- רוב החרדים מעריכים באופן בינוני את תפקוד הדמוקרטיה הישראלית. אולם, בהשוואה לסקרים הכלליים של המכון לחיות ואחריות, נראה כי החרדים מעריכים את תפקוד הדמוקרטיה באופן חיובי יותר מישראלים שאינם חרדים.
- האם בישראל אכן מתקיימים עקרונות הדמוקרטיה? רק 18-27% מהחרדים סבורים שבישראל לכל האזרחים אכן יש זכויות שוות, שישנה הגנה על זכויות המיעוטים ושלכל האזרחים מובטח קיום בכבוד. כשני שלישים מהחרדים חשים שבישראל קיים חופש מדת, ושהאזרחים בוחרים את המנהיגים בבחירות חופשיות. רוב של 62-76% מהחרדים חושבים שבישראל התקשורת חופשית לבקר את הממשלה ושבית המשפט יכול לקבוע שהממשלה פועלת בניגוד לחוק.

אמון ושביעות רצון ממוסדות המדינה

- הציבור החרדי מביע, בממוצע, שביעות רצון בינונית מהממשלה. בהשוואה לאוכלוסייה הלא חרדית, החרדים מראים יותר שביעות רצון מהממשלה.
- רק 20% מהחרדים מביעים אמון בכנסת, ורק 33% חשים שיש בה פוליטיקאי או מפלגה שמייצגים אותם. רמות אמון אלה גבוהות מאשר אלה של האוכלוסייה הלא חרדית.
- 47% מהחרדים לא חושבים שיש מפלגה, או לא יודעים האם יש מפלגה, שתטפל באופן אופטימלי בבעיית המדיניות החשובה ביותר שבפני המדינה.
- רק 1% מהחרדים מביעים אמון בבית המשפט העליון. רמת אמון זו נמוכה מאוד ביחס לאוכלוסייה הלא חרדית.

עמדות פוליטיות

- רוב החרדים מגדירים את עמדתם הפוליטית כימין על פני רצף ימין-שמאל [ממוצע 2.3 על סקאלה שבין 1 (ימני ביותר) ל-7 (שמאלני ביותר)].
- 74% מהחרדים אינם מסכימים עם הטענה שישראל צריכה לפעול למען הסכם שלום עם הפלסטינים.
- 87% מהחרדים סבורים שחובתה של המדינה להבטיח לכל אזרח קיום בכבוד.

השפעת המלחמה בעזה

- על פי הסקר שנערך בינואר-פברואר 2024, בעיצומה של המלחמה בעזה, תמיכת החרדים במתן זכויות יתר ליהודים לעומת לא יהודים גדלה ל-70% (בהשוואה ל-60% בסקר שטרם המלחמה). ההתנגדות לפעולה למען הסכם שלום עם הפלסטינים גדלה מ-74% טרם המלחמה ל-81% במהלך המלחמה.

מהלך הדיון בשולחן העגול ועיקרי הטיעונים:

בפתיחת הדיון נשמעה טענה שלפיה ישראל לא תוכל להישאר דמוקרטיה ליברלית, מערבית ומשגשגת אם המגמות הקיימות של גידול דמוגרפי בקרב החרדים יימשכו. לפי טענה זו, החרדים מהווים מגזר לא יצרני שאינו תורם לכלכלת המדינה וביטחונה וערכיו סותרים עקרונות מרכזיים של המשטר הדמוקרטי-ליברלי. אם לא יהיה שינוי בתפיסות החרדים, ואם המדינה לא תשנה את התנהלותה אל מול המגזר החרדי, התוצאה תהיה מדינה שאינה ליברלית הדומה יותר לאיראן, מצרים או טורקיה.

מן הצד השני טענו דוברים שונים כי תהיה זו טעות להסתכל על החברה החרדית כמקשה אחת. לדעת חלק מהדוברים, ההסתכלות על החברה החרדית במונחים של שילוב מניחה שיש אוכלוסייה "נורמלית" שהאוכלוסייה החרדית צריכה להתקרב אליה ולהידמות לה.

טענה נוספת שעלתה היא שמבחינת התנהגות חל שינוי משמעותי בחברה החרדית: יותר נשים נכנסות למעגל העבודה, ויותר גברים ונשים פונים לאקדמיה - גם אם אלה חרדים מודרניים. לעומת זאת, אין שינוי בתפיסות ובעמדות של החרדים, במיוחד ביחס לדמוקרטיה, למדינה ולאמון במוסדותיה - עניינים שהם בליבת האידיאולוגיה החרדית. אחת הסיבות העיקריות להיעדר שינוי בתפיסות החרדים היא היעדר ידע. החרדים אינם לומדים לימודי אזרחות במסגרת לימודי הליבה, ולכן הם מתקשים להבין את החשיבות של המוסדות הפוליטיים השונים ולגבש תפיסות דמוקרטיות. גם מעמדם של החרדים כמיעוט בעל זכויות יתר מטעם המדינה אינו מאפשר להם לראות את החשיבות של המוסדות הדמוקרטיים והתפיסות הליברליות, שמטרתם, בראש ובראשונה, הגנה על המיעוט. זאת להבדיל מחרדים החיים במקומות אחרים, כגון ארה"ב.

לנוכח הנקודות הללו, עלתה ההסכמה בקרב הדוברים כי שילוב החרדים בחברה הישראלית אינו מספיק כדי לייצר שינוי בתפיסות הערכיות והפוליטיות. השאלה אינה האם החרדים משתלבים בחברה הישראלית, אלא באיזה אופן המדינה משלבת אותם. במובן הזה השילוב אינו היעד, אלא אמצעי. אחד הדוברים אף טען כי השילוב במתכונתו הנוכחית יביא אסון על החברה הישראלית, מאחר שמשמעותו תהיה הגברת הזהות הימנית הקיצונית והנוכחות הפוליטית שלה בישראל. במילים אחרות, הטענה שעלתה היא שהמדינה חייבת לכפות שילוב שכולל שינוי בלימודי האזרחות ואולי שינוי בתגמול הפוליטי שמקבלת קבוצת המיינסטרים החזקה בחברה החרדית.

המשתתפים הציעו אסטרטגיות מגוונות לגבי האופן שבו המדינה צריכה לייצר את השינוי. בין מספר דוברים הייתה הסכמה שצריכה להיות פנייה לגווי האוכלוסייה השונים בחברה החרדית, במיוחד לחרדים מודרניים - ופחות לקבוצות בחברה החרדית המחזיקות בכוח הפוליטי ומיוצגות על ידי המפלגות החרדיות. בתוך כך יש להפסיק להסתכל על החברה החרדית כקולקטיב, ויש להסתכל על הפרטים בה כאינדיבידואלים בעלי רצונות

ואינטרסים משל עצמם, בעלי זכויות וחובות. הסתכלות שכזו תאפשר לחדול ממתן התגמולים הפוליטיים לחרדים כקבוצה נבדלת.

אסטרטגיה שניה שעלתה היא הכנה והכשרה מטעם המדינה ומתוך החברה החרדית (בייחוד המודרנית); למשל, הקמת ישיבות שמוכוונות להכנה לגיוס, שילוב בשוק העבודה או לימודים אקדמיים. אסטרטגיה שלישית עסקה בפשרות שנוגעות לשילוב חרדים. אם רוצים, למשל, להקנות ידע לאוכלוסייה החרדית ייתכן שאין מנוס מיצירת מסגרות שיאפשרו הפרדה מגדרית, אף שהיא מנוגדת לנקודת המבט הליברלית. במובן הזה הפתרונות שהמדינה והחברה הישראלית מציעות צריכים לקחת בחשבון את נקודת המבט החרדית ואת המחירים הנלווים: החרדי שבוחר ללמוד באקדמיה, להתגייס או לעבוד עלול להפוך עצמו לשוליים בחברה החרדית, אך הוא במקביל נתפס גם כשוליים ופריפריה בחברה הישראלית הכללית.

בהיעדר פעילות אקטיבית מצד המדינה ופנייה לגווי האוכלוסייה השונים בחברה החרדית, התוצאה עלולה להיות בעייתית: כאשר חרדים ינסו להשתלב - בין אם בגיוס לצבא, בעבודה או בלימודים - הם ייתקלו בוואקום אשר יתמלא על ידי אנשים בעלי תפיסות קיצוניות.

עם זאת, התגלעה מחלוקת בדיון סביב שאלת השינוי בחברה החרדית לאחר ה-7 באוקטובר. דוברים אחדים דיברו על כך שמדובר בנקודת שינוי משמעותית שאת תוצאותיה נראה בשינוי עמדות ובהתקרבות של החברה החרדית לחברה הכללית. אחרים טענו, לעומת זאת, שהשינויים בעמדות ובתפיסות בחברה החרדית הם איטיים יותר.

פרופ' אסיף אפרת, מ"מ ראש המכון לחירות ואחריות, אמר כי אלה המבקשים לחולל שינוי תפיסתי וערכי בחברה החרדית יוכלו ללמוד מהשינויים שהתחוללו בדעת הקהל בישראל במהלך המאבק נגד תוכניות הרפורמה המשפטית של הממשלה (ינואר-ספטמבר 2023). הסקרים העיתיים של המכון לחירות ואחריות מגלים כי בתקופה זו התחזקו התפיסות הליברליות-דמוקרטיות בציבור הישראלי הכללי. הדיון הנרחב בדמוקרטיה ובערכיה גרם לתמיכה ציבורית נרחבת יותר בערכים כמו שוויון וחופש הביטוי ולצמצום התמיכה בעקרונות אוטוריטריים. בקרב הציבור החרדי, לעומת זאת, התחולל שינוי חלקי. כך עלה מהשוואה בין סקר שערך המכון בדצמבר 2022 (טרם הרפורמה) לסקר שנערך ביולי 2023 (בעיצומו של המאבק נגד הרפורמה). בחודש יולי, לעומת דצמבר שקדם לו, אנו מוצאים פחות תמיכה של החרדים ברעיון של מנהיג חזק בעל נטיות אוטוריטריות. כמו כן, אנו מוצאים יותר נכונות לאינטראקציה עם האזרחים הערבים – למשל, קבלת טיפול מרופא ערבי. לעומת זאת, לא מצאנו שינוי בתקופה זו בתמיכה החרדית במאמצים למתן שוויון זכויות לערבים (התמיכה נותרה על 19% בלבד). בעוד הציבור הכללי לאורך תקופה זו מגלה סובלנות רבה יותר לביטויים ביקורתיים כלפי המדינה, הסובלנות של הציבור החרדי פחתה. גברה גם ההתנגדות החרדית לסמכות בית המשפט לפסול את חוקי הכנסת (מ-78% ל-84%). נתונים אלה נותנים אינדיקציה ראשונית לגבי היכולת לחזק את התפיסות הדמוקרטיות-ליברליות בציבור החרדי. אנו מוצאים כי החרדים פתוחים להכרה בחשיבות

של מנהיג נבחר וניתן לחזק בקרבם גם את הנכונות למפגש אישי עם אזרחים ערבים. לעומת זאת, קשה יותר להביאם לקבל את רעיון השוויון של אזרחים ערבים ואת חשיבות חופש הביטוי והביקורת. גם את העוינות החרדית לבית המשפט העליון קשה למתן. נתונים אלה, ונוספים כמותם, יוכלו לסייע בקידום שינוי ערכי בחברה החרדית בצורה מושכלת. כדי לחולל שינוי, עלינו להבין בצורה מדויקת יותר על אילו תפיסות ניתן להשפיע ובאילו אמצעים. הדיון על שילובם של החרדים בישראל דמוקרטית-ליברלית צריך לעבור ממונחים רחבים של "שינוי" לדיון ספציפי וקונקרטי בשינויים שניתן, באופן ריאלי, לקדם.

אנו מקווים שהתובנות שעלו בשולחן העגול יתרמו לדיון מעמיק ומועיל בסוגיית היחסים שבין הציבור החרדי והחברה הישראלית.